

Familien Tostrup fra Lister

[med 6 autotypier]

samt

Foged Tostrups beskrivelse af
Lister og Mandals amt af 1743

ved

S. H. Finne-Grønn.

VEST-AGDER FYLKESBIBLIOTEK
Boks 476, N-4601 Kristiansand S

Kristiansands Folkebibliotek

Christiania.

Thronsen & Cos bogtrykkeri

1897.

VEST-AGDER FYLKESBIBLIOTEK
Boks 476, N-4601 Kristiansand S

Sommeren noget Sey og visse Vintere endeel Sild; i øvrigt er dette Ladestød Flekkefiord af Een særdeles smuk Situation, liggende paa Gaarden Ness Grund paa Een slet Plann. hvor der fantes good Leylighed til Een Bye at andlegge; Stødet er og meget frugtbaahr af god Jord art og behagelig til smaae Havers indretning, da det formodelst omliggende høje Bierge er i Beskytning for den Skadelige N:V: Vind, som ellers forderver Vexter og Urter her paa Landet, men som her findes Et forarmed opland og liden Skoug eller handling, saa kunde indbyggerne, om de vare fleere, ikke subsistere. —

Uden for dette Toldstød $\frac{1}{2}$ Miil er Een good Skibshavn, A bildnes¹⁾ kaldet, og der udenfor ligger Een stor Oe, Anabeløe²⁾ kaldet, hvilken er bebygget, men meget ufrugtbaahr, overgroet med Lyng og Eener Busker, som ikke er at hemme eller til nogen fordeel at forbedre.

Fra Flekkefiords Toldstød opgaar fremdeles Fiorden $\frac{1}{2}$ Miil; i denne Fiord er det Merkelige, at der undertiden er falden noget Makrel og Sild, hvilke ere meer end ordinair delicate, store og feede, men der fanges og noget Torsk og Sey, hvilke ere overmaade slette og Mavre, saa det beviser Fiskernis forskellige Naturer, Thi de gaar alle paa Et stød og har lige Næring, dog er det Eene slags bedre end alle andre af det slags, de andre slettere end andre af deres Art.

Ved siden af denne fiord mod Osten ligger Een fersk Søe, Sælulhr³⁾ kaldet, $\frac{1}{2}$ Miil lang, $\frac{1}{8}$ Miil breed, hvorved intet Merkværdigt.

× Bakke Sogn

Skylder 43 $\frac{1}{2}$ Haud. ligger 2 à 3 Miil op i Landet N: T: O: fra Havet, hvorigennem udløber forberørte Elv Ziira, som deeler Sognet i Toe parter, den Eene til Lister, og den anden til Stavanger Lehn. Her er og meere Eng end Agerland, men meget jævne end de foregaaende Sogner; ellers i Henseende til Avlingen af Beskaffenhed som Ness Sogn, og ligesaa er hindringerne, at ikke Landet til Ager og meere Sæd kand beredes, her, som overalt i Amtet, Næmlig: De kand ikke miste Græs og Engerne for Creaturets Fødnings Skyld, der baade skal føde Manden og jøde Jorden; — her falder ingen Fisk

¹⁾ A bildnes. under Hittero annex til Nes, er en god havn for mindre skibe og har flere sildealterier.

²⁾ Annabeløe har til. *Årøft*: *Top. stat. Beskr. over Konger. Norge, 1838, *saavel furre- og løvskov, skjønt den ligger nær ud mod havet, og flere gode laxefiskerier.*

uden meget faae Oredler og Aal, som er af liden Verdie at regne; heller ikke synderlig Skoug, dog noget furre til Saug Tommer ved gaardene Sporheland, Strandelic og Øxendal¹⁾, samt og til Eget formodenhed af Birk, Ronn, Æl etc. —; i dette Sogn er og Et par smaae ferske Vand, hvor den bemeldte Ored falder, og paa gaarden Skieggestads¹⁾ Grund Een Priviligeret Vand-Saug, ellers falder her med Vinteren nogle Ohrfugl, Ryber og Harer; der sees og Rovdyr af Biørne, Ulve og Ræve. —

× Tonstads Sogn

Skylder 25 Hauder, Deeler og forberørte Elv Ziira paa Østre side til Lister — og Vestre side til Stavanger Amt, Begyndelsen heraf regnes kun $4\frac{1}{2}$ Miil fra Toldstødet Flekkefiord N: ind i Landet; de øverste Gaarder saasom Suhlskar²⁾ og Aadneram haver omtrent 6 Miile til sit Tingstød Fødde, endog ujævn Vey, mellem Field og Moratzer; disse Folk, som boe øverst i Sognet maae til med ont Vejr og Vinter Dage anvende 4^{te} à 6 dage til Rejser, naar de skal høre Een Prædiken, eller lever de 9 Maaneder af Aaret i stoor Kuld og Sne, da deres Jorder ofte ligger under Sneen i Ynni Maaned, men i Fieldet, et par Miile fra Gaarderne, tager Sneen ikke af det heele Aar, og naar de store Sneefalds Vintere er, som dette Aar, da saasomt Vinden blæser nordlig, staar Kulden saa stærk fra Sneeheyerne, at Ageren paa Et par Dag kan visne og ikke komme sig igien, saa at naar Mand fratager de Gaarder, der ligger i Dalen, som er Een liden Deel af Sognet, er det Een af de sletteste ægner i Amtet, og forunderlig, at disse Gaarder ikke savner Beboere, allerhelst det synes ligesom Vinteren aarlig meere og meere tiltager, ikke saaledes, at Frosten i Vinter Maanederne er strengere end tilforn, men derudi bestaaende: at Kulden begynder tidligere fra Høsten og vedholder længere ud paa foraaet, end de gamle har været vant til: — i dette Sogn ligger nok Endeel øde Land, men aldeles u-nøtig og ufrugtbaahr; ellers voxer her Multebær og Hasselnødder, men ikke i Mængde. Allerøverst i Sogneskiaellet, som grentser paa Hechfieldet, fanges i Augusti Maaned graae Falker af Hollændere, som desaaarsage kommer her til Landet i Julii, og bortfarer i September Maaned.

¹⁾ Spørkland, Strandlid og Øxendal ligger paa Siredalsvands østside i sognets nordlige del, Skjæggestad ved Lundevandet nær Bakke kirke.

²⁾ Suhlskar.

Høg eller Falk Een anden Fugl, og saa videre, men nu spørges! hvad Dyr tager Een Biørn af Dage, eller Ulf eller Ræv; hvad tager Ornen bort, hvem Falken, Høgen, Ravn, Svanen, Maagen etc., og Vi sætter endnu: lad da hvert saadant Creatur have sine Hæder og Banere. saa var det endnu Spørgsmaal, hvorpaa kiender da de Dyr eller Fugle, som Dræber, de som ere saa gamle, at de ikke længere kunde leve, thi var det paa af-Magt eller fattelse af førlighed, saa kunde og Mennesker ogte det; altsaa kand det ikke have den sammenhæng; -- hvad nu de Skrifter, som fortæller de vilde Dyrs Alder, saa er det forunderligt, hvorpaa de kand grunde sig, thi saalænge Dyret har været under sin medfødde frihed, har jo intet Menneske kunde vide enten hvor det var, eller hvordan det var i Sundhed, uden den stund det stood for Øjnene; hvo kunde vel følge det i sine Veje, eller hvem kiendte det fra Fødsels stund til Døds Dag, og uden saadan Bekiendtskab og stadig Omgeengelse kunde vel ingen fastsette nogen Alder eller vis Levetiid: men har nu Et og andet Vildt Dyr været Fangen og underholdet, og efter Een vis tiid bortdøet, det kand ikke bekræfte de Vilde Dyrs visse Død eller besluttete Levetiid, thi naar de vare fangne af Mennesker, saa var de vel og under Dødelige Vilkor ligesom de tamme Creatur; — der er vel iøvrigt ikke saa lett at besvare, hvorfor ikke Verden for længe siden har viset Een større Mengde af de Vilde Creatuure, end vi dog nu seer, naar de, som saa hyppig yngled, ikke igien, som andet, skulle bortfalde til sit forige Stov og intet, men at Randsage dend Huusholdning, det er Vi ligesaa uformuende til, som at begribe eller bevise, hvor de afbliver, der bortdøe.

Ligesaa forunderligt er det med Fiskerne; thi Vi er bekiendt, hvordan den fisk her falder, Nømlig Oreder, ere og paa visse stæder tilholder i saadanne Vand, hvor intet udløb er, uden store faldende Fosser, hvorigennem ingen Fisk med Livet kand nedkomme: desuden har erfarenhed lært, at fiskerne ikke gierne gaae med Strømmen, men naar de fanges, skeer det altid mod Strømmen i hans Gang opefter, hvormed bevises, at den fisk som er i Vandene paa Heederne og bliver der Stedte; nu er det og bekiendt, at naar Een Fisk er Død, da opflyder den fra Grunden enten strax, eller om 2 à 3 Dage efterat den er død, og uimodsigelig maatte inddrive paa Landet og sees af Mennesker, som endnu aldrig er Skeed, og allerminst at de største findes, som om Deris Død var Skeed af Alder, visselig saa maatte være; Vi veed og, at i Visse saadanne ferske Vande paa Heederne aldrig findes noget Creatur, som enten hader eller Skader disse fiske; thi der er ikke andet end Oreder, de ere de Eeneste, og at de indbyrdes skulle fortære hinanden, det er alt for u-rimeligt; thi om end saa var at Een stor og

forvoxsen fisk kunde opsluge de Mindre, saa Skeer det ingenlunde, at de unge og mindre opæde de gamle og større, og er altsaa Spørgsmaal, hvor bliver de af som Døer af Alder, eller maae Vi troe de ikke ere den forkrænkethed undergivet at Døe af sig Self; — men her maa vi dog Spørge Eder, som boe ved Havet, og er der bekiendt, om I har kundet fornemme, at nogen af de derudi værende store og ældgamle fiske enten findes affeldige, eller nogen Døde Driver ind paa Landet, efterdi I veed vel Self de flyder paa Vandet, naar de ere Døde og forfuer; — Jeg svarede! affeldige var Mig ikke bekiendt, men med Størne, var de vel funden af Søestyrtning paa Landet opkast;

Bønderne spurde åter, om det ikke altid var de største af deres art, Jeg svarede Ney! snarere fandt man der de mindre end store, — jae saa meente De, det kunde vere hendelser af forjagelser ved andre fiske, eller de kunde vere Sprengede ved fiske-Redskab og igien afsluppene, eller maae Skee kommet Land Styrtingen for nær, som ikke kand vere aldeles u-rimeligt. — imidlertid staar Jeg sandelig i dyb forundring, baade over disse Bønders betenkninger, og over Mig Self, at Jeg skal vere saa fattig som ikke istand enten at giendrive denne indbildning, at Creatureerne ikke skulle vere den forkrenkelighed undergivet at døe af Alder, eller og dog oplyse, hvorledis den sammenheng maa vere; Jeg har dog baade hørt og læst noget om Dyrenes Alder, men af det her forberørte er Jeg nesten overtalt at tenke tillige med disse Bønder i dette samme Een endnu Skiult Guds Regjering; thi naar Jeg med Egen Betragtning indgaar til de Vilde Fugles Omstændigheder, af det Jeg Self har erfaret og aarlig erfarer, saa har det i ald sandhed Een forunderlig Egenskab, og er det Merkværdigt, at her i Landet findes Holmer og Øer i Havet ved Strandsiderne, hvor der hvert Aar i April Maaned komme nogle 1000de Fugl, af Maager, Tærner, Ænder, Snepper og andre Søfugle, der er og tilholder de Stedte hver Dag og Nat, der udlegger de Æg og unger, og der forblive de indtil September, da de igien med sine unger bortflyver: det er da i ringeste 5 Maaned, som Mand seer dem, og vist veed de ikke mod Døden kand forstikke sig, thi Øerne hvorpaa de boer og yngler haver ikke Bierge, ikke Huler eller Grotter, men ere slette og steenagtige af smaae Steen, og rundt omkring er det slette Hav; nu seer Mand mellem denne Mengde i ald denne tiid ikke enten paa Søen eller Øen nogen fugl død, ingen Syg, ingen i nogen maade affeldig, som tenkelig Alderdom skulle medfore, men alle lige Muntre og Fyrrige, baade til sin Næring at søge og Deres Fiender at undflye, og hvem kand da andet Naturligvis slute, end skulle det vere Naturlig som bemelt at Døe, da og for nogle at døe i den tiid de sig her opholder, — sandelig Jeg foiler herudi nogen

oplysning om min Nysgierrighed skal stillis, thi hos Mig Self finder Jeg ikke det som Sagen kand afgjøre, derfor Jeg underdanigst og ærbødigt vil begjære, at min i denne beskaffenhed Dybere indseende Læsere vil værdige mig sin behagelige Betenkning i denne forestilling, Nømlig om De Vilde Dyrs, samt Fugles og Fiskes Døds Egenskab, paa det Jeg og kunde tiene mine tvende Ziirdals Bønder med Een grundigere besvarelse paa forberørte Deris fremsættelser; — imidlertid Priser Jeg den almægtige Skaber og hans højviise anordning med det Skabte. —

× Gylands Sogn

83½ Huud, er i henseende til Ager og Eng af lige Beskaffenhed med Bakke Sogn, og enda noget bedre i henseende til Jorden er Dybere, derfor ikke saa let beskades af Tørke; her er temmelig meget Ager, men mindre England, undtagen det som faaes i udslaatter paa Heederne, som Skeer med stoor Møye, og desuden maae Bønderne Plukke Løf af Træerne til Creatures føde, ligesom og Bark om Vaaren; hielpelig good furre Skoug: her falder og om Vintoren Harer, Ryber og Olufugl; er og Biørne, Ulve, Ræver samt Odder og Maar. Sognet ligger noget til Fields mellem Bakke Sogn paa N: W: side, Fiordlands Sogn mod N: O:, Fedde Sogn paa S:, og Ness Sogn paa S: W: Kant: her ligger og ferske Søer, af hvilke den største er fra Gaarden Komlevold liggende i Syd og strækker sig samme Cours over ¾ Mil; Fisk er her ikke uden Øreder og Aal. —

× Fedde Sogn

ligger tet ved Qvinnesdals Fiord, Skylder 66¾ Huuder; samme Fiord strækker af Havet omtrent 1½ Mil ind i Landet N. O.: paa begge sider af Fiorden ligge Gaarderne; af frugtbarheden omtrent som nest foregaaende Gylands Sogn eller noget ringere, besonderlig med Tørke Aaringer: er biergagtigt og særdeles u-jævnt, meere Ager end England, kand intet forbedre ved Rødning; —

her i Sognet udløber Een liden Elv, mellem Sandø og Fedde Gaarder; i samme Elv ligger Een Priviligeret Saug paa 6000 Bord, og nok Een ude i fiorden paa 4000: i fiorden som løber her ind, falder nogen Lax, men Sielden saa meget som fiskeriernes Omkostninger udkræve: ingen slags Fugle Vildt, ej heller Dyr uden Harer, Ræver og Ulve: ellers er ude i denne Fiord ½ Mil fra Havet paa den østre

side i Fieldet tet ved Søen Een Aabning, kaldet Hundehullet, hvilket efter andseende tegner sig at have Et langt indløb i Fieldet; der har og Folk Veret inde med Løtter, som forteller at Hullet er jævnt Et Støkke ind og høiere end Een Mand, men længere ind bliver u-jævnere af Steen og bærer meere opad; der skal og efter beretning findes de saa kaldede Bierge-Draaber, og ellers intet Merkværdigt, dog har ingen dristed sig saa dybt ind, som til Enden af Hullet, da der skal være besverligt og Støenagtigt at fremkomme samt meget Kaalt og fugtigt; Skoug findes her ikke uden lidt til Brende.

× Liknes Sogn

Skylder 239 Huuder, ligger i Bonden af forberørte fiord; temmelig slot og jævnt Land og Dyb jord, er meget Folkerigt og sterk bygget, men af fattige Folk; meere Ager end Eng efter Lighed med andre; her er slet ingen Næring uden jordebrug, og det er saa smaat deelt blant Bønderne, at der ikke kand avles ophold

Ved et Par gaarder er got Laxfiskerie til nogen fordeel for Byeren; her løber Qvinnes Elven ned, og har paa Et stæd, Rafoss kaldet, Et stort fald eller Foss, som er den største her i Amted; under dette Sogn er Et Priviligeret Ladeplads Leervig kaldet, som er good Skibshavn 1½ Mil op fra Havet, og ellers intet Merkværdigt.¹⁾

× Fiordtland Sogn

ligger i N: og N: N: O fra dette Liknæs Sogn, op i Qvinnesdal, biergagtigt og u-jævnt, meere Eng end Ager Land; dog bestaaer det meget af Heye slaatter, hvilket ikke uden paa Vinterføret kand hjemkomme;

— her er Endeel Furre Skoug, baade til Bielker og Saugtømmer, saasom paa Fiordtland, Qvindelong²⁾, Galdal, Eegeland, Knaben, Narvestad, Moland og Stakkølands Gaarde; igiennem dette Sogn nedløber forberørte Qvinnes Elv, hvor Tømmeret med Vandet uddriver, som indfalder størst af flom med høieste Sommer i største Tørke og Varne, thi da Smelter Sneen i fieldet, og deraf voxser Vandet, hvilket beviiser Elven høit til fiels har sin Oprindelse, men

¹⁾ Se *Daae*: »En Kronike om Kvinesdal«, side 113.

²⁾ Kvinlog. Se *Daae*: »En Kronike om Kvinesdal«, side 106.

× Oustads Sogn

Skylder 101 $\frac{1}{4}$ Huud, ligger Søevertz deels paa Øer, saasom Ræfæ, Kjepsoe, Sudnøe og Markøe [hvorpaa staar Een af de saa kaldede Lindersnæs Fyrer:] og Sældærne, men hvo foruden mange smaae Øer omkring de bebøede, hvilke ikke uden som Klipper og Skier kand andsees, da de bærer ingen Frugt; deels ligger Sognet ved den saa kaldende Grønsfiord, som strekker sig fra Ræfæsund, S: W: og N: O: (!) til Farsund, deels ved Rosfiorden, som gaar lige fra Havet S: og N: 1 Miil, og deels ligger det ligesom paa Een Tange af det faste Land, der udgaar mellem forberørte 2^{de} Fiorde, kaldes Raasnæs, — er ordinair baade af Korn og Høe Avling, temmelig upænt af Jordbakker, har ingen betydelige Elver, ingen Skoug undtagen lidt Birk og Rønnetræe til Brende; ved Havet falder noget Torsk, Sey og Makrel samt Lax: Vilt er her ikke: Skibshavne er her ude blant forskrevne Øer, Nømlig Korshavn og Sældøe, som meget besøges af de Søefarende, efterdi de ligger saa nær under Lindersnæs Fyrer.

× Aae Sogn

Skylder 237 Huuder, ligger paa faste Landet, 1 Miil fra Lister ind i Bønden af fiorden, der strekker sig O: N: O: og W: S: W: (!), er jævnt i Dalen, som nævnes Lyngdal, og overalt temmelig jordrigt; Een behagelig Situation formedelst [i] den slette Dal udløber Een stille Elv, Lyngdals eller Løgnedals Elv kaldet, hvilken tager sit Navn af Et Vand i Egen Sogn, Løgne kaldet ¹⁾, af samme Elven har udgang, dog har hun sin oprindelse høiere, hvorom siden meldes; — dette Sogn er temmelig got baade af Ager og Eng med Regn Aaringer, men formedelst Mengde af indbyggere dog gierne trenger til Korn, og ere fattige; thi naar Jeg undtager $\frac{1}{10}$ Deel af Bønderne, saa kand de øvrige ikke beregnes at avle meere hver Mand end mellem 10 og 20 Tønder Havre og Bland-Korn og føde 3 à 4 Køer, og deraf maae underholdes Mænd med Qvinder og Børn, alt af Aarsage Jorderne ere saa smaae deelede, at deraf intet meere kand vindes; Anden Næring haves heller ikke i dette Sogn, thi her er ingen Skoug til Kjøbmandskab, og den liden Læg (!), som falder af bemelte Elv, der nedløber giennem Dalen, deeler sig til ganske faae, som ere nærmest omboende, og dog

¹⁾ Lygnevandet i Eken.

ikke til nogen sønderlig Profit; ellers er i denne Elv, omtrent $\frac{3}{4}$ Miil fra fiorden, kaldet Qvællands Foss, hvor Laxsen fanges med Kar af smaae Træ Kieppe sammenflettet, i denne invention, at dette Kar udsettes i den stride løbende Foss ret paa faldet af fieldet, formedelst hvilket Vandet, ret under Ly af dette, mister noget af sin force; nu er det Laxsens Vey, altid at stride mod Strømmen og alt længere og længere op, saa betiener hand sig af det Stød under Karret, hvor Vandet er noget stille og fremkomunelig, og med det samme arbejder hand sig med stor Møye ind i det, hvor Rummet da bliver noget større, men i det samme er hand fangen, thi foruden at det Hull er lidet, hvorigiennem hand er indgangen og vanskelig at finde tilbage, saa kand hand ikke vende sig under den stride Strøm og gaae need ad med den Accuratessø som udfordres til at træffe det trange indløb, og derfor maae blive staaende i Karret —; ellers er tet ved dette fiskerie i Veyen paa fieldet, efter sandferdig Beretning Een Foged ¹⁾ ihjelslagen for mange Aar siden af gaarden Qvællands Opsiddere, for hvilken misgierning Bønderne ikke rettere veed, end de aarlig maae betale til Kongen 8 Rigsdaler, og siden denne ulukke Skæde tet ved ommelte fiskerie, da siger de, at Skatten ligger derfor paa fiskeriet, som Een aarlig Landskyld; at nu disse 8 Rdlr. aarlig betales, det er sant nok, men ventelig er denne Landskyld paalagt formedelst fiskeriets Vigtighed i forrige tider; imidlertid har Jeg aldrig villet føre enten disse eller andre Bønder af den Tanke, at det joe er kostbart at slaae Een Foged ihjel, omendskiont for Mig er ingen fare i det fald, men saa staar Jeg dog i saa megen større Verld i de gemeenes Oyne, naar de gjør sig de Tanker at mit Lif er saa Dyrebart; — i dette Sogn findes og Een liden Elv, som kommer fra Osten og rinder til den større Elv i Vester, i hvilken lille Elv er nogle Perleskiel; der fiskes og hvert Aar af Perle Inspecturen med de dertil beskikkede Perlefiskere, men faaes ikke mange.

× Qvaasen Sogn

Skylder 70 $\frac{3}{4}$ Huuder, ligger op i Løgnedal ²⁾, Norden for Aae Sogn, er i sig selv temmelig got Kornland, men til Creatuur ordinair; igiennem dette Sogn nedløber forberørte Elv fra N: til S:, men intet derved Merkværdigt, undtagen ved den øverste Ende 1 $\frac{1}{2}$ Miil fra

¹⁾ Her sigtes maaske til foged i Lister Christopher Falwater, der blev stukket ihjel i Bergen 1559.

²⁾ Lyngdal.

Elv, som herfra udgaar; lidet Agerland, men good fœdning af Creatuur, som dog med stoor Besverlighed neddrives fra Hækfieldet paa Vinterføret, og maae Bønderne med Hæst og Slæde udfare med Lyst-Veyr 4^{te} timer for Dag, og arbejde den heele Dag i Kuld og Sne for at faae et Læs Hœe hien med sig om Aftenen.

Her falder noget Skov Vilt og Øreder.

× Grinnems Sogn

Skylder 62 $\frac{1}{4}$ Huud, grentzer Øster efter fra Egens Sogn — ordinair af Ager og Eng, ligger 5 à 6 Miile op i Landet; temnelig Skoug af furre, som handles og uddrives giennem Undals Elv, baade af Sangtømmer og nogle Bælker; denne Elv samler sig i dette Sogn af nogle mindre Aar og Bælker, som løber i det saa kaldende Oidne Vand¹⁾, som strækker sig fra N: til S: $\frac{3}{4}$ Miil, og derfra udgaar Elven S. S. W. til Havet 3 $\frac{1}{2}$ Miil.

De Gaarder her i Sognet, hvor beste Skoug findes, er Rofsnes, Qvaale, Nærstøel, Byremoe, Ojden, Svindal, samt Haartved og Udbostad; her er best Fuglevilt af Tiur og Ohrfugl, men fisk ikke andet end Øreder; ellers synes Mand at merke det Gaardernes Avling af Hœe og Korn noget aftager i disse Ægner, hvor Skoven Drives af KistMandskab, men enten det kommer deraf, at Bønderne formedelst Arbejde paa Skougene forsømmer Jorddørkningen, eller Jordarten i sig Self er ringere, det kand Jeg ikke fastsette. —

× Biellands Sogn

Skylder 107 $\frac{1}{3}$ Huud, ligger østen for forberorte Grinnems Sogn, omtrent 5 Miile fra Havet, er temnelig got Kornland, meere Ager end Eng i Proportion af det nestforige, og gemeenlig best ved de Gaarder der har den mindste furre-Skoug; — lidet fra Biellands Kirke løber den bekjendte Mandals Elv; i dette Sogn er ved efterfølgende Gaarder, Næmlig Iweland,²⁾ Waland,³⁾ Roeland den beste furreskoug, og ved Aagedal nogen Eeg; her er og Fuglevilt, omskiønt paa nogle Aars tiid Merkelig formindsket; Dyr som i de andre Sogner, og fisk, Øreder, Aal og Et slags smaae fisk kaldes Rør; ved Gaarden Foss, som ligger $\frac{3}{4}$ Miil ovenfor Kirken, falder Lax, i den der tet ved nedgaaende Mandals Elv, men paa Een artig og farlig maade faages den; — Ved den vestre side af Elven nedløber Vandet mellem

¹⁾ øvre og nedre Oidne vand.

Tvende field og falder med Een sterk Foss, men under det samme Field er Een Huulhed, hvor Laxsen staar som i Een Kielder, og derifra er hand paa ingen maade at faae ud, uden Et Menneske som dertil er opvant, maae begive sig i Fossen, som er Et par favne Dyb; der gaar da Manden reent under Vandet, og med Strømmen ind i Hulen, og saa maae Laxen ud derfra med stoor forferdelse over denne fremmedes Besøg, i hvilken forskrekkelse fisken da udløber paa nogle dertil indrettede og af Trækiepper sammenflottede Fløger, saa hand Moxsen ligger tørr; imidlertid tager det omflydende Vand Mennesket med sig ud igjen, og hielper ham med sit Natuurlige Løb til grunden, hvor hand kommer op af Vandet, først med Hovedet, og siden redder han sig efter hand ved Et par Minutter har været under Vandet og Drevén omtrent 12 Skritt, hvilket hans høj Grovelig Excellence H^{er}. Cammer Herre og Stifts Befalingsmand Reuss¹⁾ har ladet sig behage nestleden 31 Julii, med fleere, at tage under Eget Ojesyn.

Dette Fiskerie har været temnelig important i forige tiider, men nu meget slet, som kommer deraf, at Laxsen optages ved de mange fiskerier udenfor; i dette Sogn voxser *cutan* eller som Bønderne kalder det *Sode-Rod*; ellers ligger her og den Privilegerede Walands Saug paa 2000 Bords Quantum.

× Konnesmoe Sogn

Skylder 61 Huud, ligger i Undal, 3 à 4 Miile fra Spen, ordinair Avling baade af Korn og Hœe, ligesom paa andre steder, hvor furre-skougen er, thi det er fast, at hvor denne slags Skoug voxser, der Drager den Jordens fedine saaledes til sig, at den anden Vext afMaver — hvilket best deraf bevises, at Creaturet aldrig sonderlig trives blant furretrær, omskiønt der kand være Græs nok; — den beste Skoug findes her ved Gaarden Konnesmoe, noget Fuglevilt samt Dyr ligesom i de andre Sogner tilhølds.

Giennem dette Sogn nedrinder Undals Elv fra N. N. O. til S. S. W. mod Havet; i denne Elv er paa Konnesmoe og Hælde grund Een Mengde af det Slags Skiæl, hvori findes Perler, saa 3 à 4 Mand paa $\frac{1}{2}$ Dags tiid kand optage over 1 Tønde, men blant saa mange kand undertiden ikke seeis (?) 3 blanke Perler, og dog gierne

¹⁾ Grev Henrik VI af Reus, herre til Plauen, f. $\frac{1}{2}$, 1707. † $\frac{1}{2}$, 1783. kom til Danmark i 1732 og fik ansættelse i det tyske caucelli, blev $\frac{3}{4}$, 1742 stiftamtmand i Christianssand, i 1746 første overhofmester ved Soro ridderlige academi og 1754 amtmand i Sønderborg.

smaae som 4^{te} å 5 til 1 Tomme og vel mindre —; det Merkeligste Jeg herved synes, er at Skiellene som ligger paa haard Grund i Elven, kand nedstikke sig i food under Steen og Gruus moed Vinteren, og igien med Sommeren opkomme, og ligge ganske blotte moed Solen, da de dog har hverken fødder eller andet synligt at hjelpe sig med. —

× Vigmostad Sogn

Skylder 77 Hunder, ligger og i Undalen neden for det forberørte, paa begge sider af Elven, er bedre baade til Ager og Eng Avling, thi furreskougen er her mindre end i de øvre formeldte Sogner; Æggen er ikke u-andgenelm formedelst Skoug af Birk, Ælle Træ og Asp, som voxer ret i Mengde paa begge sider af Dalen ved Opgaugerne til fieldet, og midt i Dalen nedgaar den stille Elv, der samler sig til smuk Andseende, men isøvrigt intet Merkværdigt; af Fugle og Dyr som gemeenlig i de andre fælde-Sogner, og fisk ligesaa; paa Gaarden Trylands grund findes Een Vandsaug. —

× Walle Sogn

20¹/₃ Haud, grentzer med det Nordlige til forberørte Wigmostad Sogn, men med den sydlige part moed Havet; her gaar fremdeells Undals Elv need igiennem til Havet; meget maadelig baade af Korn og Høe Avling; ingen Skoug undtagen lidt Birk, Eeg, Ælle og Rønne Træ; i denne Elv fanges endeel Lax, men ikke af Vigtighed; Situationen er paa fleeste steder temmelig good og Dyh Jord, men med Høste-Dage blødt og Moratzig, men dog ikke hinderligt at fremkomme hvor Veyen er lagt; — i dette Sogn har den Hr. Peder Clauson ¹⁾ været Præst, hvis Beskrivelse over Norge er bekiendt; 3^{de} Vand Sauge ere her, Nemlig paa Møelhuus og Lohne grund; Dyr ikke undtagen Ræve og Harer, og fuglevilt slet intet; her maae Jeg andføre hvad Een endnu levende troeværdig Mand *Nils Jørgensen Bustad*, her boende, har fortallet mig, at for nogen tiid siden er hand paa Veyen til sin Saug, bleven Een Orm vahr, liggende paa Marken, som var Sort med hvid Ring om Halsen, 3¹/₂ Alen lang, og tyk en Proportion, hvilken hand paa stæden ihjelslog og siden seet af mange Mennesker, og efterdi Mand ikke er vant til saa stooere af

¹⁾ *Peder Claussen [Frøis]*, f. 1/4 1545 i Ekersund, efterfulgte sin fader *hr. Claus Thorolfson Frøis* som prest til Undal, hvor han † 12/10 1614. En djerv og kraftig mand, hjælpsom og afholdt af sine bønder, bekiendt som forfatter og som oversætter af norske kongesagaer. Se bl. a. *A. Fajes*: »Norske Sagn« s. 199—202.

det slags, her, bliver det af Mig andseet som meget Sælsomt; samme Mand haver og fortallet mig, at hand for nogle Aar siden ved Een Hændelse haver funden Een Hugorn ved sit Huus, og da Ormen søgte at Skiule sig i nogen Tørv, hugget hand Stiertten fra ham som Een Haandbred, men Ormen forstak sig; efter 8 Dages forløb, da denne Mand havde lagt sig ud paa Marken at Sove med Een liden Hund ved siden, blef Hunden uroelig og bieffede; da Manden deraf vognede og saae omkring sig, blef hand vahr den af ham Self som bemeldt huggene Orm, liggende tet ved sin side, og kiendte ham paa den afhuggene Stiert, som enda ikke var lægt, hvilket synes at bekræfte den tanke Vores Norske Bønder haver, at Een Skadet Orm søger at hævne sig paa sin Skade-Mand, men hvorvit det er troligt maae staae ved sit Verd, men den anførte Passage er virkelig Sandhed.

× Spangerejds Sogn

Skylder 103³/₄ Hunder, ligger ved Søesiden, deels i Fiorden, som udgaar fra Spanger Ejd til Lohne N. N. W. 1 Miil, deels paa Spanger Ejd og deels paa *Lindersnæs*, som strekker sig fra bemelte Spanger Ejd til yderste Pynt 1 Miil fra N: til S:

Paa denne Nessodde staar Een fyr ¹⁾ for de Søfarende. Dette Sogn er ringe af Jord og ikke sønderlig frugtbaar, men indbyggernes beste Næring bestaar af Fiskerie og Lootsning; her er En god Skibshavn Svinøer, hvor baade storre og smaae Fahrtoyer beejlig kand ligge, end og Vinterlag; derforuden Een Skibshavn Finnesund kaldet, samt Svenooviig Bugt og Baaløe; — Øer findes og her, undtagen Udvaere, som er bebygget af et par Mand, thi de andre smaae, som ligger her og der langs Næsset og uden for Svinøe, ere ikke andet end Klipper og Steen; — paa forbemelte Spanger Ejd fortelles, at lidet Vesten for Kirken ligger Een Kiempe begravet, hvis Navn skal været Spang, og der vises end Een høide paa Jorden, hvor Graven skulle været, men Jeg synes den er meget lang og u-rimelig. —

Her Endes Lister Lehn.

¹⁾ Se herom *Krafts* topogr-statist. beskrivelse over Norge.

Mandals Lehn.

× Halsaae Sogn

Skylder 176 $\frac{1}{2}$ Huuder, ligger ved Søesiden paa Øer og fast Land; de Skyldede og Bebyggede Øer ere Hildøe, Landøe, Monnesøe, Skougsøe og Udøe, hvorpaa boor vel 30 Mand, og avler baade Korn og Høe; men i dette Sogn er ikke den beste Jordart, ingen Skoug, men her og der ved Gaarderne god Laxsefiskerie, besønderlig ved Udlobet af Mandals Elv, hvor den gaar i Havet; den Lax her falder er den beste her i Amtet, faar og den beste virkning.

I dette Sogn ligger Mandals Privilegerede Toldsted¹⁾, hvor der lever Endoel Borgerskab og Andre; Bygningerne ere satte paa begge sider af Elven, hvis Situation ikke er saa behagelig som nærsom, thi Huuserne ere byggede mellem Field og Klipper paa Sand og Bolværker; men giennem den stille Elv, som her nedløber, flyder Trælasten 8 à 10 Mile af Oplandet ligetil Borgerskabets Dørre; — fra Havet haves og good belejlighed med de 2^{de} nærliggende Skibshavne Kløwen og Riisøer Bancken, dog er Handlingen liden, thi Skoverne formindskes meer og mere, og Bønderne aftage meget i Formue; foruden forberørte Havne er her endnu Hildøevog, Stiernesund, Trejgdelfjord, Langøesund, Landøe og Udøe fiorder, alle beqvemme og gode.

× Holme Sogn

Skylder 170 Huuder, strekker sig op ad Landet, paa begge sider af Mandals Elv, fra Havet 1 à 1 $\frac{1}{2}$ Mil; ordinair af Ager og Eng, dog farligt imod Tørke, thi som Sognet ligger mellem høie Bierge og har Torr Skarp Jord Art, saa taaler det lidet af Solens Heede, men med Regn Aaringer got og frugtbar; her langs og ved Elven falder ved hver Gaard den Skionne Mandals Lax, samt i Fosserne ved Høve²⁾ og Nøding; — denne Nødings foss er Et besønderligt fiskerie og farligt for fiskeren, da hand har ligesom Trapper i fieldet og veed Et Toug maac hielpo sig need til Vandet, hvor Laxsen staar under Fossen,

¹⁾ Se *J. O.* og *Chr. A. Bugge*: »Mandal. Lokahist. optegnelser.« 1887.

²⁾ Hermed menes vistnok Høie, en gaard i Øslebo paa 5 $\frac{1}{2}$ hud med kvern og sagbrug. (3)

og optages med Een Hof eller Et dertil indretted lidet Garn; ved dette fiskerie hviler Et Ære Minde af højlovlig Kong Friderich den 4^{de}, som ved hans Rejse her i Landet in Anno 1704, har veret saa Curieux Self i Egen høje Persohn at bestige dette Stæd og ved Ledsagning af Een gammel Bondo, nedgaaen til fiskeriet, ihvorvel der er saa farligt at mango Mennesker der har maatt tilsetto Livet; — i dette Sogn ligger Een Gaard, Laugmanden til Residence allernaadigst beneficieret, Holmeggaard¹⁾ kaldet, Skylder 12 Huuder, under hvilken ligger Een Priviligeret Saug; ellers ligger her desuden 8 Sauger, som alle kand regnes for flom Sauger. —

× Øsleboe Sogn

Skylder 97 $\frac{1}{4}$ Huuder, ligger lige op i Dalen paa begge sider af Mandals Elv; noget bedre af Ager og Eng end nestforegaaende; her findes lidt furre Skoug paa Heederne, dog er den ikke af stoor Betydning; Elven strekker sig her fra N: til S: i hvilken sees nogle Perleskiæl; ellers findes tet ved den alfare Vey Een Qvarnebek, løbende for S: moed N:; som er rart her Syndenfiels. —

× Løbdals Sogn

Skylder 58 $\frac{3}{4}$ Huuder, strekkende sig alt i Dalen moed N:; dette ligner Biellands Sogn i Ager og Eng, temmelig got med Regnagtige Aaringer, og mere Agerrigt end Eng og Høeland, lidet eller ingen Skoug, undtagen lidt til Brende; af fugle og Dyr er her ligesom i Biellands Sogn, men intet Merkværdigt. —

× Findsland Sogn

Skylder 67 $\frac{1}{4}$ Huuder, liggende fra forestaaende Sogn N. O. alt høiere op i Landet; ikke sønderlig af Avling enten Korn eller Hø, men nogen furrekoug til Saug-Tømmer; her er og Een Priviligeret Saug Mæssel kaldet; — noget fuglevilt af Ti-ur, Ohrfugl og deslige; og Dyr ligesom over det heele Amt er meldet. —

¹⁾ Holme gaard blev af kong *Frederik I* i 1525 tillagt lagmændene paa Agdesiden, som her havde bopæl, indtil lagtingene blev ophævede i 1797.

× Hartmarck Sogn

Skylder 33 Hunder¹⁾, er liggende østen for Mandals Toldsted i Miil, i Fiordene som indskær fra Havet, haver temmelig smuk Situation, thi Gaardene ligger meste Deel slette med smaae Skoug; temmelig god af Ager og Eng; dog synes det at Bonden ikke her med den Møye som i det Listerske Arbejder Jorden, udentvivl derfor at de bedre finder sin Regning i lidt Skougbrug og Søen.

I dette Sogn er Een liden Trækirke¹⁾, til hvilken mange i Havs Nød eller anden Nød bestædte Mennisker har lovet og givet Penge Gaver, og derved befunden sig vel, dog siger de mest for Kirken blev Solt; her er 2 à 3 Skibshavne, saasom Kaaløe, Dals-Kiil og Komlefiord. —

× Søgne Sogn

Skylder 135³/₄ Hunder, ligger ved Søs Kanten, 2 Miile Vesten for Byen Christiansand, er smukt jævnt af Situation, temmelig god Korn Avling og meere Ager end England; i dette Sogn ligger Endeel ode Jord af Lang Moer og Myrer af Anseende betydeligt, saa Mand maae undres over at samme ikke forlængst er oprøddet og i Dyrkning, men ved efterspørgsel foregives at Jorden er Steenig og Grund, saa det ikke kand haabes, om end derpaa blev anvendt baade omkostning og Arbejde, at det nogen tiid skulle lønne sin Dyrkere; igiennem dette Sogn løber 2de Elve kaldet Lunde²⁾ og Søgne, her need i Havet, igiennem hvilke og vel neddriver nogen Tømmerlast og Bord; Disse Elve ere ikke betydelige, eller vitløftige af oprindelse, men kommer af de ovenfor liggende Vande, deels i Raabøigdelaugets Amt; i dette Sogn er Endeel smaae Skoug af Furre og Eg, samt 3de Privilegerede Sauger; intet Sønderlig enten Dyr eller Fugle, men Een usædvanlig Mengde af Sortagtige Orme ved den Saug Lunde, som ere vel ³/₄ Alen lange, holder til baade i Vand og paa Land, dog Mærkes ikke de gjør Skade. — I dette Sogn er mangfoldige smaae og større Oer, hvoraf ingen bebygget undtagen Hærøe, ¹/₂ Huud, samt Hæløerne³⁾ og Skarpøe, hvorved den gode Skibshavn, Ny Hellsund ligger; desforuden er flere Havne, saasom Skarpøe, Trys-

¹⁾ Hl. Bings: »Beskrivelse over kongeriget Norge«, 1796, ansattes skylden til 30³/₄ hud. Kirken var en af de saakaldte »Løvekirker« og tilhorte almen.

²⁾ Lone-elven.

³⁾ Nordre og søndre Hellen.

fiord og Rømsvigen; fisk falder her af Lax, Torsk, Sey og Makrel, men i øvrigt intet Skrifværdigt. —

× Grebstads Sogn

Skylder 58¹/₂ Hunder, ligger høiere op i Landet end nest foregaaende: Ager meere end England, men ingen af Deelerne sønderlig; giennem dette Sogn nedgaar Søgne Elv; Skougen er her den beste Leylighed, besønderlig af Eeg; ellers intet besønderligt, undtagen i Elven ved Gaarden Rosseland er Perleskiæl; intet fuglevilt eller Dyr undtagen Bjørne og Ulve. Her findes et par VandSauge paa Rosseland og Fiddie grund.

× Heglands Sogn skylder 47¹/₄ Hunder Øvreboe Sogn — 57³/₄ D^o.

Disse ere omtrent af Eens Beskaffenhed, liggende 3 à 4 Miile fra Staden Christiansand op i Landet; af Avling og fodning slet, som maae tilskrives Mangel af Dyrkning paa Jorden, og det forvolder Skougbugsten som Bonden legger sig efter, men med det samme forsømmer det som var dem meere andgelegen, thi det er almindelig observeret, at hvor Een Bonde hugger meget i sin Egen Skoug, der er hans Ager Avling slet og hans Vilkor ringe; her er og et par Vand-Sauger Rejersdal og Jglebek Sauger kaldet; noget Skou-Vilt, men i øvrigt intet betydeligt. —

× Oddernæs Sogn

Skylder 180 Hunder, ligger rundt omkring Staden Christiansand¹⁾, deels paa Oer og deels paa det faste Land, temmelig smukt af situation; paa den østre side af Byen udløber den store Torredals [Elv], hvorigiennem er Sterk Tømmer Drift, som udkommer af Raabøigdelaugets fogderie, hvor og Elven har sit udspring; i denne Elv faaes og nogle Lax her og der, men mest ved Gaarden Vigøland; dette Sogn er af lige Beskaffenhed med Ager og Eng som Søgne Sogn; her er gode Skibshavne, særdeles den bekiendte Flekkerøe, hvor der er pladts for Een orlogsslaade at ligge til Ankers; i Gabet eller indløbet af denne havn ligger Een Fæstning²⁾ af temmelig force, og sær-

¹⁾ Se Lassen: »Beretning om Stiftstaden Christiansand« 1883.

²⁾ Frederiksholm fæstning. Se Bings »Beskrivelse over Kongeriget Norge«, s. 157.